

ОЗНАЙОМЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З НАРОДНИМИ ПРИРОДОЗНАВЧИМИ ТРАДИЦІЯМИ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ ЇХ ЕКОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ

У статті пропонуються методичні рекомендації психологам, вихователям та батькам з використання народних природознавчих традицій для розвитку екологічних уявлень старших дошкільників.

Ключові слова: методичні рекомендації, бесіда, старший дошкільний вік, народні природознавчі традиції, екологічні уявлення.

Постановка проблеми. Дошкільний вік є важливим періодом становлення особистості дитини, розвитку у неї пізнавальних психічних процесів, зокрема, мислення (коли в роботу включаються такі його операції як: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення тощо); уваги (завдяки розширенню обсягу уваги дитина може сприймати не один об'єкт природи, а два, три і сприйняти кожен з них чітко, зростання стійкості уваги дозволяє тривалий час розглядати предмети, тому діти можуть уважно спостерігати за деревами, птахами і т.п.); пам'яті (значного рівня розвитку досягає словесно-логічна пам'ять, а знання про навколишній світ починають систематизуватись, важливо не тільки навчити дитину запам'ятовувати інформацію про предмети чи явища, а й зрозуміти її зміст). Емоційна сфера також є одним з енергетично потужних за своїм впливом регуляторів життя дошкільнят.

Завдяки розвитку емоційно-чуттєвої сфери у дошкільників формується цілісний емоційно-позитивний образ довкілля. Старший дошкільник усвідомлено сприймає явища та об'єкти природи, виявляє свої почуття та ставлення. Загалом розвиток екологічних уявлень у дошкільників орієнтує їх на засвоєння елементів культурно-національних та загальнолюдських цінностей.

І.Д. Бех [1] розробив технологію особистісно зорієнтованого виховання людини на різних етапах онтогенезу. Виокремлюючи психологічні закономірності розвитку особистості дошкільного віку, ним була підкреслена необхідність формування ціннісного ставлення до оточуючого світу, особливо до інших людей, суспільства та природи. Виховання особистості дошкільника мусить мати такий спосіб педагогічного впливу, за якого вихователь спеціально організовує активність дитини. У зв'язку з цим дитину дошкільного віку важливо залучати до активної взаємодії в оточуючому просторі, особливо в зоні природи. Саме в цій зоні дошкільники виявляють високу співчутливість, здатні до логічного мислення та проявляють властиву їм правдивість. Отже, зазначені властивості дошкільників важливо використовувати в процесі взаємозв'язків з оточуючим світом, зокрема, з природним світом. Перші уявлення дитини про оточуючий світ та перші її уявлення про природу і закладають основу для розвитку екологічних знань.

Важливим моментом у розвитку екологічних уявлень дошкільників має бути освіченість та готовність дорослих (педагогів та батьків) навчити

дітей взаємодіяти з оточуючим природним середовищем, надати їм необхідну достовірну інформацію про об'єкти природи та взаємозв'язки і взаємозалежності в ній.

Мета статті: розробити методичні рекомендації дорослим (вихователям, батькам та психологам) з використання народних природознавчих традицій у розвитку екологічних уявлень старших дошкільників.

Завдання статті: виокремити вище означені методичні рекомендації згідно сезонних змін у природі.

У розвитку екологічних уявлень дошкільників взаємодія психолога, вихователя та батьків займає важливе місце, оскільки дитина багато часу проводить з батьками та в дошкільному закладі. Завдяки плідній співпраці психолога з батьками та педагогами вплив на дітей буде досить ефективним. З метою підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків та рівня їх взаємодій з дошкільниками, що спрямовані на процес ознайомлення з оточуючим довкіллям й пояснення взаємозв'язків у природі, було розроблено цикл тематичних бесід, проведених на батьківських зборах. Паралельно здійснювалися індивідуальні та групові консультації.

В результаті цілеспрямованої роботи нами було розроблено методичні рекомендації для батьків щодо використання народних природознавчих традицій для розвитку екологічних уявлень старших дошкільників. В ході їх використання вирішувалися такі завдання:

- ознайомити дітей з об'єктами оточуючого природного світу, пояснюючи при цьому причинно-наслідкові зв'язки між ними;
- підтримувати у дітей прагнення вивчати назви рослин, тварин, комах, птахів тощо, їх значення для людини;
- мотивувати до пізнання питань екологічних змін у сучасному світі; використовувати доступну для дошкільників інформацію при поясненні змін екологічної рівноваги в природі;
- дотримуватись програмних методичних порад щодо розвитку екологічних уявлень старших дошкільників;
- підтримувати бажання дітей допомагати тваринам, рослинам, птахам;
- під час спільних взаємодій батьків та дітей з оточуючим природним довкіллям, дорослим показувати власний позитивний приклад; відповідно, дорослим уникати негативних прикладів взаємодії з довкіллям;
- постійно демонструвати позитивне емоційне ставлення до природи;
- поважати зацікавленість дітей об'єктами природи та підтримувати їх у цьому;
- роз'яснювати дітям норми та правила поведінки в природі;
- широко ознайомлювати дітей з народними природознавчими традиціями;
- читати дітям український народний фольклор, обговорювати його зміст, пояснювати приховані зв'язки;
- підбирати народні традиції згідно кожної пори року, розкривати їх глибокий зміст та життєву мудрість;

- звертатися за консультацією до вихователя або психолога у вирішенні питань розвитку екологічних уявлень дошкільників.

Одним з основних напрямів роботи з розвитку екологічних уявлень має стати формування навичок взаємодії дошкільників з об'єктами найближчого природного оточення. Дорослим (батькам та вихователям) необхідно використовувати такі форми роботи, які відповідають віку дітей, їх потребам та можливостям. Тому, для подальшої розвивальної роботи рекомендуємо використовувати бесіди, розповіді, пояснення, вирішення проблемних ситуацій, рухливі народні ігри, вивчення та обговорення народних фольклорних творів.

У старшому дошкільному віці вихователі є прикладом, взірцем для наслідування. Зокрема, це стосується ставлення до об'єктів природи. Саме тому вихователь має бути не тільки обізнаним з питань екології та народного природознавства, а й розкривати позитивне емоційне ставлення до рослин, тварин та явищ природи.

Вихователям дошкільних навчальних закладів також нами були підготовлені методичні рекомендації. В процесі їх реалізації були вирішені такі завдання:

- під час проведення занять, спостережень, екскурсій чи прогулянок в природі вихователям важливо враховувати самопочуття та настрій дошкільників, які можуть впливати на засвоєння ними знань та оволодіння практичними вміннями;

- процес засвоєння екологічних знань має базуватись на позитивних особистісних прикладах вихователя, які будуть прослідковуватися в ході його міжособистісної взаємодії з вихованцями;

- важливо постійно знайомитися з новими науковими публікаціями у галузі екологічного виховання дошкільників;

- позитивне емоційне ставлення до об'єктів природи з боку вихователів повинно бути прикладом для дитини;

- конструктивно змінювати види діяльності та форми роботи під час ознайомлення старших дошкільників з предметами та явищами найближчого природного оточення;

- готувати різноманітні творчі завдання дітям для виконання як в дошкільному навчальному закладі під керівництвом вихователя, так і вдома під керівництвом батьків;

- широко застосовувати дослідницьку діяльність у природі для розвитку екологічних уявлень дітей;

- застосовувати для розвитку екологічних уявлень старших дошкільників народні фольклорні твори природознавчого змісту;

- надавати підтримку батькам у вирішенні питань розвитку екологічних уявлень дошкільників.

Взаємодія психолога з батьками та вихователями є невід'ємною частиною у розвитку екологічних уявлень дошкільників. Саме психолог повинен слідкувати за змінами у розвитку уявлень, зокрема, екологічних, та давати вихователям і батьками слухні поради, методичні рекомендації тощо.

Враховуючи положення особистісно орієнтованого підходу, звертаємо увагу на те, що психолог має звертати увагу батьків та вихователів на прояви індивідуальних потенціалів дитини у процесі ознайомлення з оточуючим природним середовищем; аналізувати потреби і мотиви старших дошкільників, їх прагнення і бажання, емоції і пристрасті; разом з тим розвивати у них любов до природи, ціннісне ставлення до об'єктів оточуючого світу, бажання взаємодіяти з об'єктами природи тощо.

Методичні рекомендації для дорослих (вихователів та батьків) підготували з урахуванням сезонних змін у природі та особливостей використання народних природознавчих традицій.

Кожної пори року необхідно звертати увагу дітей на явища та об'єкти природи, спостерігати за сезонними змінами у природі, ростом та розвитком рослин, поведінкою тварин та птахів тощо.

Зокрема, *восени* звертати увагу старших дошкільників на те, що цієї пори року змінюється колір листя дерев та трави (пригадувати якого кольору вони були навесні та влітку, проводити порівняльні спостереження), також відбувається зміна стану ґрунту, поведінки комах, птахів та тварин та ін.

По можливості проводити спостереження за перелітними птахами, пригадати спостереження навесні. Звертати активну увагу на стан ґрунту, стан рослин після дощу, здійснити порівняльний аналіз зі змінами влітку. Під час ознайомлення з об'єктами природи використовувати народні природознавчі традиції, які характерні для осені. Розглянути з дошкільниками прислів'я, які характеризують зміни в природі («Весна красна квітками, а осінь – плодами», «Опеньки з'явилися – літо скінчилось» тощо), провести бесіду.

У вересні, звертаючи увагу на погодні умови, нагадувати дітям прислів'я «Осінь іде і за собою дощ веде», «Як вересніє, то дощик сіє». Стежити за явищами природи та змінами, які відбуваються після них (після дощу земля не так швидко висихає; сонце не пригріває так, як влітку, тому рослини, навіть після дощу, не ростуть).

Не випадково у народі зазначали: «Не чекай від осені сонця». Разом з дошкільниками проаналізувати, чому склали таке прислів'я. Спостерігати разом з дітьми за змінами погоди, відмічаючи їх у календарі, а також кожного місяця підводити підсумок стосовно кількості сонячних днів та днів, коли були опади.

Провести роз'яснювальну роботу з прислів'ям «Весна багата на квітки, а осінь на сніпки». Пригадати зміни у рості рослин навесні та восени.

Розглянувши з дітьми прикмету «Як листопад дерев не обтрусить, довга зима бути мусить», спробувати перевірити її взимку, таким чином передбачається довготривале спостереження.

Восени дошкільники можуть помічати та аналізувати *залежність харчування тварин від наявності потрібних їм рослин*. У процесі ознайомлення з цією залежністю доцільно пояснити, що рослини потрібні для живлення всім тваринам без винятку, навіть хижакам, адже в них містяться корисні речовини. Свійські тварини та птахи на початку осені самостійно споживають траву й городину (корів випасають на луках, гуси щипають траву тощо). Водночас

люди для окремих тварин роблять запаси на зиму, щоб холодної пори року вони мали можливість харчуватись.

Старшим дошкільникам необхідно пояснювати причинно-наслідкові зв'язки у природі на основі спостереження за об'єктами найближчого природного оточення. Доцільно звертати увагу дітей на способи задоволення життєво необхідних потреб, насамперед, харчування. Пояснити дошкільникам на конкретних прикладах, чим харчуються тварини.

У процесі ознайомлення старших дошкільників із вище зазначеною залежністю, пропонуємо використовувати фольклорні твори такі, як: прислів'я та приказки (Не давай зайцеві моркву зберегти, а лисиці курей стерегти); загадки (Хоч зубів багато маю, та нікого не кусаю. Сама свиням та коровам я на зуби потрапляю. (Кукурудза); Не ходжу я, а скакаю, бо нерівні ноги маю. Часом лізу я у шкоду, їм капусту на городах, Моркву, ріпу, буряки. Відгадайте, хто такий? (Заєць); Іде в поле – як дощечка, а йде з поля – як бочечка. (Корова))

Зазначені фольклорні твори рекомендуємо використовувати на заняттях у процесі безпосереднього ознайомлення з об'єктами природи та взаємозв'язками між ними, а також під час проведення прогулянок та спостережень. Влучне застосування у навчальній діяльності фольклорних творів, у яких звучать приховані зв'язки та залежності, сприяє розвитку у дошкільників спостережливості, та разом з набуттям знань – розвитку екологічних уявлень.

Важливо звертати увагу дітей на особливості харчування птахів восени (вони збирають комах і насіння), зокрема на *залежність харчування птахів від наявності комах*. У вересні свійські птахи, зокрема кури, ще збирають жучків, черв'яків на городах. Спостерігаючи за поведінкою та харчуванням птахів, діти, які проживають у селах можуть помітити як дикі птахи збирають комах і насіння на деревах та землі. Свійські птахи їдять траву на городах і луках, дзьобають зерно та комашок.

У містах можна спостерігати за поведінкою та харчуванням таких птахів, як голуби, горобці, синиці, ворони. Ці птахи збирають на деревах і землі насіння й комах. Іноді їх підгодовують люди. Разом з тим люди годують кімнатних декоративних птахів кормами рослинного походження.

У педагогічній діяльності рекомендуємо використовувати фольклорні твори такі, як: прислів'я та приказки («Як багато птиць, то не буде гусениць», «Де багато пташок, там мало мурашок») та загадки («Я ловлю комах, жучків, їм усяких черв'ячків, крихти й зернятка збираю. В теплий край я не літаю, під стріхою хату маю. Цвірінь – сів я на хлівець, а звать мене – ... (Горобець)»; «Тук-тук-тук! Так-так-так! І комашка, і черв'як, і личинка – біла спинка, і жучок-короїд – мій сніданок, мій обід. (Дятел)»). Враховуючи, що деякі фольклорні твори можуть бути знайомі дітям, можна використовувати їх на початку заняття, як зацікавлення, або як постановку проблеми для вирішення її у процесі заняття.

Взимку необхідно проводити спостереження за деревами, поведінкою птахів, тварин, природними явищами. Під час ознайомлення з об'єктами природи використовувати народні природознавчі традиції, які характерні для зими. Пояснити дитині значення прислів'я «Де сніг буде – хліба прибуде, де

вода розіллється – сіно набереться». Яке значення має сніг для ґрунту та для рослин. Пригадати разом з дітьми якою була зима минулого року і яким був врожай овочів та фруктів.

Ознайомлюючи дошкільників із залежністю життя тварин від сезонних змін у природі: морозу, холоду, снігу, необхідно пояснити дітям особливості життєіснування свійських та диких тварин. Зокрема, наголосити про те, що свійські тварини взимку перебувають у приміщенні (стайнях), їхнє життя повністю залежить від людини. Свійські птахи: кури, гуси, качки, індики вдень знаходяться на вулиці. Ведмеді та їжаки впадають у сплячку. Зайці змінюють колір шубок, щоб їх не впізнали на снігу хижаки.

Використовуючи у процесі ознайомлення дошкільників з вищезазначеними зв'язками та залежностями усну народну творчість, необхідно застосовувати наступні прийоми: читання фольклорних творів, запитання, вирішення ситуацій тощо. Серед фольклорних творів, які рекомендуємо використовувати дорослим (вихователям та батькам) у навчальній діяльності дитини такі: українська народна пісня

(Біжить зайчик дорогою
Та й скаче,
Затуляється лапками
Та й плаче:
«Усі ж бо я городи
Обійшов,
Ніде ж бо я капустинки

Не знайшов».); прислів'я (Як зазиміє, то й жаба оніміє), загадки («Влітку сіренький, а взимку біленький, Довгі вуха має, швидко в лісі стрибає». (Заєць), «Хоч у нього шуба є, а як холод настає, він не їсть тоді, не п'є, і не ходить, не гуляє, а у лігво спать лягає». (Ведмідь), «Буркотливий, вайлуватий, ходить лісом дід лахматий, одягнувся в кожушину, мед шукає і малину, літом любить полювати, а зимою – в лігві спати. Як зачує він весну – прокидається від сну». (Ведмідь), Літом наїдається, а зимою висипається. (Ведмідь) та прислів'я («Корова в теплі – молоко на столі») та ін.. Використовуючи усну народну творчість у процесі ознайомлення дошкільників із зазначеною залежністю, рекомендуємо застосовувати під час проведення занять, прогулянок, спостережень тощо.

З приходом *весни* відбуваються зміни у погодних умовах, поведінці комах, птахів і тварин, рості рослин тощо. Цієї пори року доцільно спостерігати за ростом рослин (з'являється трава, квіти, розпускаються листя на деревах та кущах тощо), поведінкою тварин, птахів, комах та ін.. Під час ознайомлення з об'єктами природи використовувати народні природознавчі традиції, які характерні для весни. Пригадати прислів'я «Весна красна квітками, а осінь – плодами». Провести спостереження за рослинами.

Чому в народі говорять «Сій вчасно, вродить рясно». «Посій упору, будеш мати зерна гору». «Весняний день рік годує». Перевірити прислів'я та прикмети «Квітень з водою – травень з травою»; «Ластівки низько літають – дощ обіцяють»; «Ластівка день починає, а соловей кінчає».

Потрібно звертати увагу дошкільників на *залежність харчування птахів від наявності комах*. У процесі спостереження за поведінкою птахів та комах доцільно пояснювати, що навесні комахи прокидаються, народжуються нові. Птахи поїдають їх та годують ними своїх дитинчат.

Існує багато фольклорних творів, у яких простежується вище зазначена залежність. Наприклад, загадки: «Швидко скрізь цей птах літає, безліч мошок поїдає, за вікном гніздо будує, тільки в нас він не зимує» (Ластівка), «Чорномазий, довгодзьобий, він за плугом важно ходить, черв'яків, жуків знаходить – сторож вірний, друг полів, перший вісник теплих днів» (Грак).

Пояснюючи вище зазначену залежність, можна використовувати такі прислів'я та приказки: «Як багато птиць, то не буде гусениць», «Де багато пташок, там мало мурашок» та інші.

Продовженням навчально-методичної роботи був розгляд наступної *залежності – росту рослин (дерев) від харчування птахів*. Доцільно розповісти дошкільникам про комах, які завдають шкоду рослинам, зокрема, деревам; та про птахів, які збирають шкідників. Птахи збирають з-під листя та кори дерев гусінь, жучків, черв'яків і в такий спосіб допомагають деревам квітнути та плодоносити (знищують на них шкідників). Птахи також переносять насіння з дерев на ґрунт, завдяки чому популяція дерев поширюється на далекі відстані.

Рекомендуємо використовувати у процесі ознайомлення з цією залежністю загадку «Вірно людям я служу, їм дерева стережу. Дзьоб міцний я маю, шкідників здобуваю». (Дятел)

Влітку доцільно спостерігати за природними явищами, станом рослин, поведінкою тварин, птахів, комах тощо. Під час ознайомлення з об'єктами природи рекомендуємо використовувати народні природознавчі традиції, які характерні для літа.

Пояснюючи *залежність розмноження рослин від харчування комах* у процесі спостереження за поведінкою комах, необхідно звернути увагу дошкільників на те, що джмелі, бджоли, оси, метелики літають над квітами, сідають на них і збирають нектар. Водночас вони чіпляють на хоботок, лапки та черевце пилок, який потім залишають на інших рослинах. Таким чином відбувається запилення квітів, завдяки чому зав'язуються плоди. (Зв'язок розмноження рослин від харчування тварин краще пояснити дітям, оскільки простежити його дуже важко). Пропонуємо використовувати загадки та прислів'я, наприклад: «На будь-яку квітку бджілка сідає, бо квітка завжди її радо вітає». «Узимку спить, літом бринить, понад квітами літає, солодку росу збирає». (Бджола), «Люди раді літу, бджоли раді цвіту».

Щоб ефективно відбувався розвиток екологічних уявлень старших дошкільників, необхідна для цього актуалізація мотиваційно-психологічних основ особистості. Екологічні знання мають стати пізнавальними засобами, які, екстеріоризуючись, входять у практичну діяльність і, відповідно, її мотивують. Дошкільники здатні усвідомлювати, що людина частина природи, яка невід'ємно пов'язана зі всіма іншими сферами всесвіту і руйнування однієї з них може призвести до глобальних змін у світі. Діти старшого дошкільного віку повинні знати об'єкти природи, цінувати та оберігати їх.

Висновки. Дорослі для дітей є взірцем для наслідування, останнє ж частіше відбувається на підсвідомому рівні. Коли дитина у своєму найближчому оточенні сприйматиме позитивні приклади взаємодії з оточуючим природним довкіллям, вона набуватиме певних знань та умінь, що в свою чергу сприятиме розвитку екологічних уявлень дошкільників. Разом з тим, дорослі, розкриваючи дошкільникам світ природи, ознайомлюючи із взаємозв'язками та залежностями, можуть розвивати у них такі морально-позитивні якості як любов, доброту, милосердя, турботу, толерантність, чуйність тощо.

Прийняття та дотримання дорослими (педагогами та батьками) методичних рекомендацій сприятиме розвитку екологічних уявлень у дошкільників на засадах народних природознавчих традицій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. *Особистісно зорієнтоване виховання: [Науково-метод. посібник] / Іван Дмитрович Бех – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.*
2. *Народ скаже – як зав'яже: Укр. нар. прислів'я, приказки, загадки, скоромовки. / Упоряд. та передм. Н.С. Шумади. – К.: Веселка, 1985. – 173 с.*
3. Скуратівський В. Т. *Український рік: Розповіді / Василь Тадейович Скуратівський. – К. : Веселка, 1996. – 238 с.*

Лупійко Л. В. ОЗНАКОМЛЕНИЕ СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ С НАРОДНЫМИ ПРИРОДОВЕДЧЕСКИМИ ТРАДИЦИЯМИ КАК УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ ИХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ

В статье предлагаются методические рекомендации психологам, воспитателям и родителям по использованию народных природоведческих традиций для развития экологических представлений старших дошкольников.

Ключевые слова: *методические рекомендации, беседа, старший дошкольный возраст, народные природоведческие традиции, экологические представления.*

Lupijko L. V. ACQUAINTANCE OF SENIOR PRESCHOOL CHILDREN WITH FOLK TRADITIONS OF NATURAL SCIENTIST IN THE PROCESS OF DEVELOPMENT OF THEIR ECOLOGICAL PRESENTATIONS

The article is suggesting methodical recommendations for psychologists, tutors and parents on using folk natural studies traditions for development of ecological imaginations of senior preschool aged children.

Keywords: *methodical recommendations, conversation, senior preschool age children, folk natural studies traditions, ecological imaginations.*
